

<https://doi.org/10.59849/2410-5600.2025.2.43>

UOT: 82-09.

Zərifə Haqverdiyeva

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Bakı şəhər, İstiqlaliyyət küç., 26

e-mail: haqverdiyevazarifa@gmail.com

ƏLYAZMALARDAN SƏTİRLƏRƏ: NUŞİRƏVAN KƏRİMOVUN ƏDƏBİ İRSİNİN YENİDƏN DOĞULUŞU

Xülasə

Məqalədə “Molla Nəsrəddin” jurnalının yaradıcı mühitində fəaliyyət göstərmiş şair və publisist Nuşirəvan Kərimov ədəbi irsi və onun müasir tədqiqi məsələləri araşdırılmışdır. Tədqiqatda müəllifin satirik yaradıcılığının ideya-bədii xüsusiyyətləri və milli düşüncəni ifadə edən mövzuları təhlil edilir. AMEA Əlyazmalar İnstitutunda qorunan Nuşirəvan Kərimovun şəxsi əlyazmalarının təsviri tədqiq olunaraq onların elmi və ədəbi əhəmiyyəti göstərilir.

Açar sözlər: Nuşirəvan Kərimov, İstiot, Molla Nəsrəddin, adət-ənənə, jurnal, Rafiq Yusifov

Giriş

Azərbaycan satirik ədəbiyyatının mühüm simalarından biri olan Nuşirəvan Kərimov (İstiot təxəllüsü) “Molla Nəsrəddin” jurnalının yaradıcı mühitində fəaliyyət göstərmiş, öz dövrünün ictimai-mənəvi problemlərini bədii satira vasitəsilə əks etdirmişdir. Onun yaradıcılığı milli düşüncəni, xalqın həyat tərzini və dövrün ictimai ruhunu ifadə edən dərin məzmunlu əsərlərlə zəngindir. Məqalədə Kərimovun satirik şeirlərinin ideya-bədii xüsusiyyətləri, eləcə də AMEA Əlyazmalar İnstitutunda qorunan və ilk dəfə elmi dövriyyəyə gətirilən şəxsi əlyazmalarının təsviri təqdim olunmuşdur. Bu əlyazmalar təkcə bir ədibin yaradıcılıq dünyasını deyil, həm də XX əsrin 30-cu illərindəki Qərbi Azərbaycan ədəbi-mənəvi mühitini əks etdirir.

Tarixin hər bir dövründə mətbuat cəmiyyətin maarifləndirilməsi və dəyişdirilməsində güclü bir vasitə olmuşdur. Xüsusilə Azərbaycan mətbuatının inkişafında ədaləti, maarifçiliyi və xalqın səsini yayan nəşrlər mühüm rol oynamışdır. Bu sırada “Molla Nəsrəddin” jurnalı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. 1906-cı ildən başlayaraq Tiflisdə fəaliyyət göstərən bu jurnal nəinki Azərbaycan xalqının, həmçinin Şərq dünyasının sosial-siyasi və mədəni şüurunun formalaşmasında əvəzedilməz təsir göstərmişdir. “Molla Nəsrəddin” jurnalı maarifçiliklə satiranın unikal sintezidir. Onun səhifələrində xalqın həyatını və dərdlərini əks etdirən yazılar, karikaturalar və bədii əsərlər yer alırdı. Jurnalın baş redaktoru və ideoloqu Cəlil Məmmədquluzadə idi. O, bu nəşri sadə insanların problemlərini açıq və güclü şəkildə ifadə etmək üçün bir platformaya çevirmişdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalının yazarlarından biri də Nuşirəvan Kərimov idi. Nuşirəvan Kərimov XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan cəmiyyətinin dəyişən ictimai-siyasi mənzərəsi fonunda yetişmiş bir ziyalı idi. O, gənc yaşlarından ədəbiyyata maraq göstərmiş, xüsusi satirik şeirləri ilə tanınmışdır. Nuşirəvan Kərimov “Molla Nəsrəddin” jurnalında “İstiot” təxəllüsü ilə çıxış edərək dövrün problemlərinə kəskin və yumoristik şəkildə yanaşmışdır. Onun şeirlərinin əsas mövzusu cəmiyyətin ədalətsizliyi, təhsilin inkişafsızlığı, qadın hüquqlarının məhdudluğu və məmur özbaşınalığı idi. Nuşirəvan Kərimov satirik dil vasitəsilə həm oxucunu düşündürür, həm də onları hərəkətə keçməyə təşviq edirdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalının səhifələrində N.Kərimovun yazıları həmçinin oxucunun diqqətini Azərbaycan xalqının milli-mədəni dəyərlərinə cəlb etməyi bacarırdı. “Molla Nəsrəddin” jurnalında “İstiot” təxəllüsü ilə

yazılan satirik şeirləri və məqalələri oxucuların diqqətini cəlb edən kəskin yumor, incə sarkazm və cəsur ifadə tərzilə seçilirdi. O, həm öz dövrünün, həm də bu günümüzün yaddaşında yaşayan unikal qələm sahibi idi [1, s.332]. Onun əsərləri yalnız jurnal səhifələrində qalmayıb, eyni zamanda milli maarifçilik, satira və sosial ədalət ideyalarının bir simvoluna çevrilmişdir.

Nuşirəvan Kərimov “Molla Nəsrəddin”in 1930-cu illərdəki fəaliyyətində mühüm rol oynamış, ictimai problemləri kəskin tənqid edən məqalələri və şeirləri ilə dövrün hakim sinfi və sosial bərabərsizliklərinə qarşı açıq mövqe nümayiş etdirmişdir. Nuşirəvan Kərimovun əsərləri yalnız Tiflisdən deyil, həm də Qərbi Azərbaycan və Qarabağ bölgələrindən yayılan xalqın səsini əks etdirirdi. Onun yazdığı “Qubadlıdan” rubrikası xüsusilə kəndlərin sosial problemlərinə diqqət ayırır, insanların gündəlik çətinliklərini üzə çıxarırdı.

Nuşirəvan Kərimov 1898-ci ildə Zəngəzur mahalının Qarakilsə bölgəsinin (indiki Sisian) Sofulu kəndində anadan olmuşdur. 1931-ci ildə Şuşa Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Qubadlıya qayıdaraq kənddə məktəb açır və bu məktəbdə pedaqoji fəaliyyətə başlayır. O, pedaqoji fəaliyyəti nəticəsində bir çox təltiflərə layiq görülmüşdür. Nuşirəvan Kərimov Azərbaycan SSR-nin əməkdar müəllimi olub, “Lenin” ordeni, “Qırmızı əmək bayrağı”, “Şərəf Nişanı” ordenləri və medallarına, müxtəlif fəxri fərmanlara layiq görülmüşdür. Onun “Ağlaşma” əsərində kəndlilərin torpaq üçün çəkdiyi əzablar və onların haqsız yerə incidilməsi dərin sosial ədalətsizliyi və insan iztirablarını əks etdirir. “Yeni Pir” saxta dini quruluşların mövhumat adı altında insanları necə istismar etdiyini kəskin şəkildə tənqid edir. Nuşirəvan Kərimov “Fırılacaq Molla”, “Molla Lətif” və “Zəhmətkeşlər” kimi yazıları ilə də oxuculara ibrət dərsləri vermiş, Allahı tanımayan, saxta dini və sosial mövhumatı açıq şəkildə ifşa etmişdir.

İllər keçsə də, Nuşirəvan Kərimovun qələmindən süzülən o dərin sətirlər tamamilə itib batmadı. Onun irsinin yenidən kəşf olunmasında nəvəsi, tanınmış şair və maarifçi, filologiya elmləri doktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi, “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru Rafiq Yusifoğlu mühüm rol oynamışdır. Rafiq Yusifoğlu babasına məxsus bir çox sənədləri və əlyazmaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutuna təqdim edərək, tariximizin unudulmuş bir səhifəsini yenidən dirilti.

Rafiq Yusifoğlu təkə babasının mirasının qoruyucusu deyil, eyni zamanda çağdaş ədəbiyyatımızın da görkəmli nümayəndəsidir. O yalnız şair kimi deyil, həm də cəmiyyətin intellektual və mənəvi inkişafı uğrunda çalışan bir maarifçi kimi tanınır.

Rafiq Yusifoğlu tərəfindən təqdim edilən sənədlər və əlyazmalar Azərbaycan tarixinin və ədəbiyyatının mühüm bir dövrünü işıqlandırır. Bu materiallar arasında Nuşirəvan Kərimovun “Molla Nəsrəddin” jurnalında nəşr olunan, lakin indiyədək geniş oxucu kütləsinə məlum olmayan əsərləri yer alır. Həmçinin onun şəxsi qeydləri, məktubları və yarımçıq qalmış layihələri də bu tapıntıların bir hissəsidir.

Nuşirəvan Kərimovun satirik qələmi təkə dövrünün sosial problemlərini işıqlandırmaqla kifayətlənmədi, həm də cəsarətin və ədalətin bir rəmzinə çevrildi. Onun əsərləri insanları düşünməyə və dəyişməyə səslədi. O, qələmi ilə yalnız tənqid etmir, həm də cəmiyyətin daha ədalətli bir gələcəyə çatması üçün bir yol göstərirdi.

N.Kərimovun əsərləri bu gün də aktualdır. O yalnız “Molla Nəsrəddin”in bir yazarı deyil, həm də milli irsimizin və maarifçilik hərəkatımızın bir sütunu kimi tarixdə öz yerini tutmuşdur.

Rafiq Yusifoğlunun əsərlərində babasına olan sevgi və hörmət açıq şəkildə görünür. Onun şeirlərində və məqalələrində babasının satirik irsi və maarifçilik ideyaları hiss olunur. Bu yalnız bir ailə bağını deyil, həm də bir ədəbi irsin gələcək nəsillərə ötürülməsinin vacibliyini göstərir. Rafiq Yusifoğlu deyir: “Babamın qələmi sadəcə bir yazı aləti deyildi, o, xalqa yol göstərən bir işıq idi. Mən bu işığı gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün əlimdən gələni edəcəyəm”.

Nuşirəvan Kərimovun əsərləri və Rafiq Yusifoğlunun yaratdığı körpü bizi mədəniyyətimizin unudulmuş, lakin əvəzsiz dəyərli səhifələrinə qaytarır. Onların hər ikisinin fəaliyyətindəki bir məqsəd ortaqdır – xalqın maariflənməsi, ədalətin və bərabərliyin tərənnümü.

Bu gün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun “Qərbi Azərbaycan və Qarabağ əlyazmalarının tədqiqi” şöbəsində bu materiallar tədqiq olunur və

gələcək nəsillərə çatdırılması üçün işlənir. Bu yalnız bir irsin qorunması deyil, həm də mədəniyyətimizin tarixində bir səhifənin yenidən yazılmasıdır. Nuşirəvan Kərimov və Rafiq Yusifov kimi şəxslərin yaratdığı işıq heç vaxt sönməyəcək. Onların irsi əbədi olaraq xalqımızın yaddaşında yaşayacaq və yeni nəsillərə yol göstərəcəkdir.

Mən də öz növbəmdə dərin məmnunluq hissi ilə vurğulamaq istəyirəm ki, bu mühüm və məsuliyyətli işin icrası məhz mənə həvalə olunub. Bu etimadı böyük zövq, hörmət və elmi məsuliyyətlə doğrultmağa, Nuşirəvan Kərimovun əlyazmalarını diqqətlə araşdıraraq gələcək nəsillərə çatdırmağa hazırım.

Nuşirəvan Kərimov əlyazmalarının və sənədlərinin təsviri və transfoneliterasiyası

Fond-33 Papka-1 (3)

El adətləri haqqında qeydlər. Əlyazma 12 vərəqli rus istehsalı olan dəftərdir. Kiril və əski əlifba ilə Azərbaycan dilində yazılmışdır. Vərəqlər tam köhnəlmiş və saralmışlar. Dəftərin ilk səhifəsində kiril əlifbası ilə adi qələmlə Azərbaycan dilində, sonrakı səhifələr isə əski əlifba ilə yazılmışdır. Dəftərin 9 vərəqi yazılıb. Qalan vərəqlər boşdur. Əlyazmanın bərpaya ehtiyacı var.

Avtoqraf

Həcmi: 9 vərəq

Ölçü: 17 sm-22sm

Tarix: 1946-cı il

Başlanır: (1) Эл адəтлəринин топланмасы

Bitir: (9) ناغیلار و نه کمی ایل سوزلری وارد (9)

Fond-33 Papka-2

Təbiət və məişət haqqında adətlər. Əski əlifba ilə Azərbaycan dilində yazılmışdır. Əlyazma 12 vərəqli rus istehsalı dəftərdir. Vərəqlər köhnəlmiş və saralmışdır. Əlyazma dəftərin baş-ayaq hissəsindən 10 vərəq yazılmışdır. Qalan vərəqlər boşdur. Cüzi bərpaya ehtiyacı var.

Avtoqraf

Həcm: 10 vərəq

Ölçü: 17sm-22sm

Tarix: Təxmini 1940-cı illər.

Başlayır: (1) ایلک فصللری و اھالینک بو فصللرھ اولان مناسبتلری

Bitir: (10) بو بارھ دھ اولان روایتلر

Fond-33 Papka-3

Bayatılar. Əski əlifba ilə Azərbaycan dilində, iki qoşa rus istehsalı dəftərin vərəqində yazılmışdır. Yazı parakəndə və göy mürəkkəblə yazılmışdır. Vərəqin bəzi hissələri qaralama kimi istifadə olunmuşdur. İki boş səhifədə o biri səhifənin yazılarının izi keçmişdir. Əlyazmada mətn tam oxunmur.

Avtoqraf

Ölçü: 16,7sm x 18,3 sm

Həcm: 4 vərəq

Tarix: 1940-cı illər

Başlayır-bitir: Qarışıqdır.

Fond-33 Papka-4

XIX əsr türk şairləri İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namiq Kamal və Əkrəm bəyin qısa tərcümeyi-halları və şeirlərindən nümunələr əski əlifbada Azərbaycan, türk dilində yazılmışdır. Yazılar yaşıl və göy rəngli mürəkkəblə yazılıb. Abidə 10 vərəqli üzsüz rus istehsalı olan dəftərdən ibarətdir. Bütün vərəqlər yazılmışdır. Bərpaya ehtiyacı var.

Avtoqraf

Ölçü : 17,7 sm x 22 sm

Həcm: 10 vərəq

Tarix : Müxtəlif

Başlayır: (1) حق تعالی عظمت عالمنک پادشاهی

Bitir: (20) توپراقده نه حاله اولور وجودوم

Fond-33 Papka-5

Bir məclisdən ibarət pyes əski əlifbada Azərbaycan dilində yazılmışdır. Əlyazma 12 vərəqli rus istehsalı olan dəftərdir. Üzü solğun yaşıl rəngli, vərəqləri isə köhnə, sarı rəngdədir. Dəftərin 6 vərəqi yazılı, qalanı isə boşdur. Nazik göy rəngli mürəkkəblə yazılmışdır.

Avtoqraf

Ölçü : 20,5 sm x 17,4 sm

Həcm: 6 vərəq

Tarix : 1950-ci il

Başlayır : (1) کندلی احبونک ایوبنده اولور

Bitir : (12) آز قالوب بر آزدان صونزه ایشیقلاشاجاق

Fond-33 Papka-6

Kəndli qız – nəzmlə hekayə . Əski əlifbada Azərbaycan dilində yazılmışdır. İki üzsüz dəftərdən ibarətdir. Dəftərlərin kağızı köhnə və saralmışdır. Əlyazma 12 vərəqdə yazılıb, qalan vərəqlər boşdur. 1-ci dəftərin hamısı, 2-ci dəftərin isə boş vərəqləri var. Adı qara qələmlə və göy mürəkkəblə yazılmışdır.

Avtoqraf

Ölçü : 13,5 sm x 21 sm

Həcm: 12 vərəq

Tarix : yazılmayıb

Başlanır: (1) آتام یوقصول برکندلی

Bitir: (12) کندلرینده شحرتلنه

Fond-33 Papka-7

Leyla xanım, Məcid əfəndi, Qafil, Sədi Sani, Mahmud əfəndi, Bilal, Seyyid Niqarinin şeirlərindən nümunələr. Əlyazma 10 vərəqli rus istehsalı olan dəftərdir. Üzü yoxdur. Göy mürəkkəblə yazılmışdır. Bir neçə vərəqi boş qalmışdır.

Avtoqraf

Ölçü : 17 sm x 20,3 sm

Həcmi : 8 vərəq

Tarix : Yazılmayıb

Başlayır : (1) ای فاتح خیبر

Bitir: (16) المنتاللاه که جلالر گنوروبسن

Fond-33 Papka-8

Doktor (1 məclis və 3 pərdədən ibarət operetta). Əski əlifba ilə Azərbaycan dilində yazılmışdır. Əlyazma rus istehsalı olan ümumi dəftərdə yazılıb. 5 qoşa vərəqdən ibarətdir. Qara mürəkkəblə bütün vərəqlər yazılmışdır. Dəftərin üzü yoxdur.

Avtoqraf

Ölçü : 14,5 sm x 21 sm

Həcmi : 10 vərəq

Tarix : 1932-ci il

Başlayır : (1) واقع اولور حمیدیک ایوبنده

Bitir : (20) گده ک آلاه کریمدور

Fond-33 Papka-9

İki çay (Araz və Kür çayının dialoqu) əski əlifba ilə Azərbaycan dilində yazılıb. Dördü rus istehsalı olan dəftər vərəqindən ibarətdir, bir vərəq isə yaşıl rəngli, köhnəlmiş A-4 vərəqində yazılmışdır. Vərəqlər köhnəlmiş və rütubətdən rəngi dəyişmişdir. Qara və göy mürəkkəblə yazılmışdır. Bərpaya ehtiyacı var.

Avtoqraf

Ölçü : 17 sm x 20,3 sm ; 20,5 sm x 29 sm

Həcmi : 3+1+1

Tarix: Yazılmayıb

Başlayır – Bitir: Qarıışıqdır

Fond-33 Papka-10

Sənədlər – attestat, teleqram və məktublar. Qubadlı, Kəlbəcər, Zəngilan rayonlarında olan bəzi kəndlərin adları yazılmış siyahı. Kiril əlifbası ilə Azərbaycan və rus dilində yazılmışdır.

1. Attestat- 20,6 sm x 31,3 sm, möhürlü gerbli sarı kağız
2. Attestatın kopyası.
3. Qırmızı əmək bayrağı ordeni, kiçik gerb və möhürlü sarı kağız. Ölçü: 21,2x30 sm
4. Müasir rəqəmli və əski əlifba ilə yazılmış SİYAHİ . Ölçü: 21,2 sm x 34,4 sm
5. Azərbaycan Kommunist Partiyası Qubadlı rayon komitəsi - əməkdar müəllim adını almağı münasibəti ilə Nuşirəvan Kərimovu təbrik edir. 30 may 1960-cı il. Sarı solğun kağız. Ölçü: 15 sm x 21 sm .
6. Təbrik teleqramı, solğun yaşıl rəngli, kiril əlifbası Azərbaycan dilində yazılmışdır. 28.05.1960. Ölçü: 21,2 sm x 15,3 sm.
7. Təbrik teleqramı, kiril əlifbası ilə rus dilində saralmış kağızda yazılmışdır. Ölçü: 14 sm x 20 sm.
8. Təbrik məktubu kiril əlifbası ilə Azərbaycan dilində saralmış kağızda yazılmışdır. 01.06.1960-cı il. Ölçü : 16,2 sm x 20 sm.
9. Çıxarış – Müdir təyin olması barədə Əmr №1098 Tünd yaşıl rəngli kağız. 24.05.1943-cü il. Ölçü : 11 sm x 15,5 sm
10. A4 vərəqində Rafiq müəllim Babası Nuşirəvan Kərimov haqqında yazısı.

Fond-33 Papka-11

4 müxtəlif vərəqlərdə kiril əlifbası ilə Azərbaycan dilində yazılmış məktublar. Məktublarnın bəziləri şeir formasındadır. Və biri qoşa vərəqdə yazılıb. Ölçüləri təxminən eynidir, yazılarnın bəzi hissələri pozulub. Bərpaya ehtiyac var.

Ölçü : 20,2 sm x 16,8 sm

Həcmi : 3 + 2 (3 ayrı, 2 qoşa)

Fond-33 Papka-12

Müxtəlif şeir və nəsr nümunələri Azərbaycan dilində həm kiril, həm də əski əlifba ilə yazılmışdır.

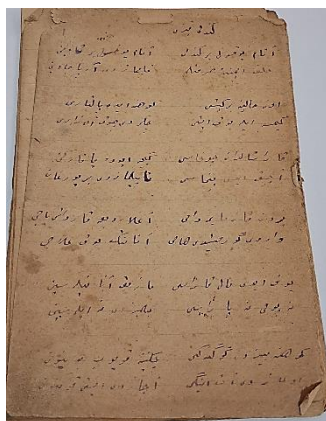
Ölçü : Müxtəlif

Həcmi : 72 vərəq

Kəndli qız. (transfoneliterasiyası)

*Atam yoxsul bir kəndli,
Xəlv içində hörmətli
Anam yoxsul bir qadın
Tapmazdı arpa cadın
Öz malına bir kişi*

*Kimsə ilə yox işi
Köhnə idi paltar,
Çəkərdi çox ah-zarı.
Qara şaldan çuxası,
Açıq idi yaxası.
Gecə evdə yatarkən,
Tapılmazdı bir yorğan.
Yerdən qazma bir damı,
Ağlardı qardaş-bacı.*

Nəticə

Aparılan tədqiqat göstərir ki, Nuşirəvan Kərimovun (İstiot) yaradıcılığı Azərbaycan satirik ədəbiyyatının inkişafında mühüm mərhələ təşkil edir. Onun əlyazmalarının öyrənilməsi təkcə bir ədibin unudulmuş irsinin bərpası deyil, həm də Qərbi Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin araşdırılması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Haqverdiyeva Z. ““Molla Nəsrəddin”in “İstiotu” isti sözün sahibi”. AMEA-80 mövzusunda respublika elmi-nəzəri konfransın materialları (ictimai və humanitar elmlər bölməsi). - AMEA Gəncə Bölməsi. \ Gəncə: Elm, -2025.- 28 fevral,364s.
2. Məmmədquluzadə C. “Molla Nəsrəddin”(1906-1931) . \Bakı:-Yazıçı nəşriyyatı, -1986
3. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun arxiv materialları. Fond-33

Zarifa Həgverdiyeva

From manuscripts to lines: The rebirth of Nushirevan Karimov's literary legacy

Summary

The article examines the literary heritage of the poet and publicist Nushirevan Karimov, who worked in the creative environment of the magazine “Molla Nasreddin”, and the issues of its modern study. The study analyzes the ideological and artistic features of the author’s satirical creativity and the themes expressing national thought. The description of Nushirevan Karimov’s personal manuscripts preserved at the Institute of Manuscripts of ANAS is studied, and their scientific and literary significance is shown.

Keywords: *Nushirevan Karimov, Istiot, Molla Nasreddin, tradition, journal, Rafiq Yusifoghlu*

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Tünzalə Seyfullayeva**
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*